

Konflikt wokół sanktuarium Najświętszej Maryi Panny w Tirano

18 marca 1999 r. kardynał Angelo Sodano, Sekretarz Stanu Stolicy Apostolskiej, podpisał dokument znoszący prawo patronatu nad sanktuarium NMP w Tirano (diecezja Como). Wydarzenie to jest o tyle interesujące, że *ius patronatus* zostało uznane przez historyków za twór wygasły i martwy¹. Stanowiło ono nieodłączny element systemu beneficjalnego w Kościele katolickim i innych Kościołach chrześcijańskich przez ponad osiem stuleci. Jego powstanie kanoniści wiążą z osobą papieża Aleksandra III (1159-1181), jako autora większości ustępów dotyczących tego problemu, które weszły do *Corpus Iuris Canonici*². Próbę uporządkowania sytuacji prawnej patronatu podjęli ojcowie soboru trydenckiego³. Wiele miejsca poświęciła temu zagadnieniu także literatura kano-

¹ G. G r e c o, *I giuspatronati laicali nell'età moderna*, w: *La Chiesa e il potere politico dal Medioevo all'età contemporanea*, cur. G. Chittolini, G. Miccoli (Storia d'Italia, Annali 9), Torino 1986, s. 533.

² W. A b r a h a m, *Początki prawa patronatu w Polsce*, Lwów 1889, s. 11; E. R i t t n e r, *Prawo kościelne katolickie*, t. I, Lwów 1907, s. 306.

³ Ostatnia, 25 sesja soboru w części dyscyplinarnej poświęcona była zagadnieniu prawa patronatu. Treść dekretów określała warunki powstawania prawa patronatu oraz porządkowała sytuację prawną przy beneficjach już istniejących. Sobór określił środki, które mogły takie prawo potwierdzić: dokumenty fundacyjne i dotacyjne oraz wielokrotne prezenty (w przypadkach wątpliwych winny to być prezenty zrealizowane przez ostatnie 50 lat i potwierdzone dokumentami). Wszystkie patronaty niepotwierdzone przez środki opisane powyżej, sobór trydencki zniósł i zlikwidował. Za przejmowanie uposażenia beneficjum przez patrona oraz sprzedaż prawa patronatu przewidział, oprócz kary ekskomuniki, także pozbawienie prawa patronatu. Ponadto anulował wszystkie połączenia beneficjów wolnych z beneficjami patronackimi, które nie uzyskały jeszcze pełnej mocy prawnej i powodowały podporządkowanie tych pierwszych prawu patronatu. Nakazywał także biskupom zweryfikowanie i kontrolę tego typu połączeń oraz patronatów uzyskanych w ciągu ostatnich 40 lat nad beneficjami wcześniej wolnymi. W przypadku odkrycia, że prawo patronatu zostało ustanowione bez oczywistej potrzeby tych beneficjów czy kościołów, ustawa nakazywała jego odwołanie i przywrócenie beneficjum *in pristinum libertatis*. W decyzjach soborowych widać wyraźnie chęć wyjaśnienia sytuacji patronatu, a gdzie to możliwe, uwolnienia beneficjów od niego (sess. 25, c. 9, de ref., *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, cur. J. Alberigo, Basileae 1962, s. 766-767).

niczna i historyczno-kanoniczna⁴. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. zakazywał nadawania nowego prawa patronatu, jednak utrzymywał w mocy patronaty już istniejące (can. 1448-1471). Z kolei Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. nie poruszał już w ogóle problemu prawa patronatu, lecz utrzymywał w mocy wszystkie przywileje i prawa, udzielone przez Stolicę Apostolską, będące jeszcze w użyciu.

Brak jasnej wykładni prawnej ze strony Stolicy Apostolskiej w odniesieniu do beneficjów podporządkowanych prawu patronatu przed rokiem 1917 może powodować konflikty podobne do tego, jaki wybuchł wokół sanktuarium w Tirano w wieku XX. Kaplica (oratorium) tamtejsza powstała w 1505 r. na pamiątkę ukazania się Matki Boskiej jednemu z mieszkańców Tirano. Wyraził na to zgodę biskup Como, Guglielmo de Cittadinis, aktem z 10 października 1504 r. 25 marca roku następnego władze miasta Tirano wystawiły dokument fundacyjny dla tego sanktuarium. Został on potwierdzony, jeszcze w trakcie wznoszenia świątyni, bullą papieża Leona X *Ex debito pastoralis* z 15 sierpnia 1513 r.⁵

Bulla ta stworzyła dziwną sytuację prawną – z jednej strony podporządkowała sanktuarium prawu patronatu gminy miejskiej (*Universitas hominum loci de Tirano*), z drugiej zaś zabroniła erygowania wieczystego beneficjum⁶. Treść bulli papieskiej z 1513 r. wydaje się przeczyć powszechnemu przekonaniu historyków i kanonistów, jakoby prawo patronatu obejmowało tylko beneficja kościelne⁷.

⁴ Do podstawowych prac, które podają szeroką literaturę przedmiotu, należą dzieła P. Landaua o średniowieczu (*Ius patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*, Köln–Wien 1975) oraz J. Sieglerschmidta dotyczące czasów nowożytnych (*Territorialstaat und Kirchenregiment. Studien zur Rechtsdogmatik des Kirchenpatronatsrechts in 15. und 16. Jahrhundert*, Köln–Wien 1987).

⁵ L. M u s s e l l i, *Controversie vecchie e nuove sul Santuario della Beata Vergine di Tirano*, „Il diritto ecclesiastico” 1978, nr 3-4, s. 383-384.

⁶ „[...] nec non [tej gminie miejskiej – aut.] Iuspatronatus, et ius deputandi et ad eorum nutum ponendi, et amovendi personas idoneas, quae inita divina Officia celebrare debeant, et perpetuo reservamus. [...] quod ipsa Capella etiam perfecta Oratorium esse censeatur, et in Beneficium Ecclesiasticum erigi, seu tanquam tale quavis auctoritate alicui interim conferri nequeat eadem auctoritate, et tenore statuimus et ordinamus” (*Documenti riguardanti il Santuario della Madonna di Tirano*, ed. P. Angelini, Tirano 1934 [ristampa 1952], s. 14).

⁷ Najstarsza z definicji prawa patronatu odnosi to zjawisko do beneficjów: „Ius patronatus est auctoritas seu potestas proveniens ex beneficiis ante consecrationem ecclesiae collatis” (Gottfredo da Trani, *Summa super titulis decretalium novissime cum repertorio et numeris principalium et emergentium questionum impressa*, Lyon 1519 (wykorzystano wydanie: Darmstadt 1968), s. 157); L. W a h r m u n d, *Kirchenpatronatrecht und seine Entwicklung in Österreich*, t. II, Wien 1896, s. 248 („und nur darüber herrscht Einigkeit, dass das regelmässige Object des Patronats die den Beneficialcharakter an sich tragenden kirchlichen Institute bilden, während an den meisten anderen kirchlichen Aemtern, Anstalten oder Sachen ein Patronat überhaupt unzulässig ist”).

Całkowite podporządkowanie tego kościoła władzy świeckiej, przy jednoczesnym wzroście jego znaczenia (nowe fundacje, inkorporacja w 1517 r. do sanktuarium NMP kościołów św. Perpetui w Tirano i św. Remigiusza w Brusio wraz z ich uposażeniem), budziło sprzeciw lokalnych władz kościelnych, które czuły się ograniczone w swoich prawach względem tego świętego miejsca. Próby rozciągnięcia jurysdykcji biskupa Como nad sanktuarium w XVII w. zakończyły się wyrokami kurii rzymskiej z lat 1624 i 1671, przyznającymi pełnię praw nad świątynią, łącznie z powoływaniem rektora, gminie miejskiej⁸.

Nową sytuację stworzyło prawo z 15 sierpnia 1867 r., przekazujące majątek kościelny beneficjów prostych w ręce państwa, pozostawiające jednocześnie możliwość ich wykupu przez świeckich patronów za 1/3 wartości⁹. Trudno powiedzieć, czy ustawa ta objęła także sanktuarium NMP, skoro bulla papieska z 1513 r. zabraniała erygowania przy nim beneficjum. Władze miejskie Tirano skorzystały jednak z możliwości wykupu uposażenia sanktuarium, na co otrzymały specjalne zezwolenie Ministerstwa Finansów (Ministero delle Finanze) z 1 lipca 1873 r.¹⁰ Sytuacja taka, tzn. pełnego zarządu sanktuarium wraz z możliwością wyboru rektora przez gminę miejską, utrzymywała się do Konkordatu laterańskiego z 1929 r.

Artykuł 27 Konkordatu oddawał sanktuaria pozostające w zarządzie świeckim w ręce administracji diecezjalnej, z przeprowadzeniem w razie konieczności podziału uposażenia kościelnego. Bardzo ogólne i nieściśle uregulowanie tej kwestii w konkordacie spowodowało szereg nieporozumień i konfliktów związanych z jego realizacją. Już na wiosnę 1931 r. biskup Como zwrócił się bezpośrednio do władz miasta Tirano o przekazanie sanktuarium NMP, wraz ze środkami ruchomymi i nieruchomymi należącymi do niego, w ręce władz diecezjalnych. Spotkało się to oczywiście z oporem władz miejskich. 22 września 1936 r. została wydana przez Radę Państwa (Consiglio di Stato) decyzja o uznaniu praw biskupa Como względem sanktuarium NMP, przy zachowaniu prawa patronatu i innych praw nabytych przez władze miasta Tirano. Takie orzeczenie było niemożliwe do realizacji i nie zadowalało żadnej ze stron sporu¹¹.

Decydujące znaczenie dla losów sanktuarium NMP w Tirano miała wypowiedź Cesare'a Magniego, profesora prawa kościelnego z uniwersytetu w Me-

⁸ L. Musselli, dz. cyt., s. 385-386.

⁹ G. Greco, dz. cyt., s. 569.

¹⁰ L. Musselli, dz. cyt., s. 386-387; treść dokumentu zob. *Documenti riguardanti*, s. 23-24.

¹¹ L. Musselli, dz. cyt., s. 388-389.

diolanie, który na prośbę władz miasta Tirano przygotował opinię (*parere pro veritate*) w tej sprawie¹². Rozstrzyga on charakter prawny sanktuarium, a także kwestie związane z jego własnością oraz prawem patronatu. Analiza historyczno-prawna, przeprowadzona przez prof. Magniego, wskazała, że sanktuarium NMP w Tirano nigdy nie posiadało osobowości prawnej i charakteru beneficjum. Było jedynie kapelanią świecką (*capellania laicale, ecclesia propria*), bez obowiązków duszpasterskich, należąca do miasta. Wskazywał na to wyraźnie dokument fundacyjny i erekcyjny¹³. Inaczej twierdziła strona kościelna (prof. A. Dolcini), przypisując, na podstawie różnych przesłanek, osobowość prawną sanktuarium (*persona morale ecclesiastica*)¹⁴.

Prawo patronatu, udzielone bullą z 1513 r. i zniesione w 1999 r., miało szczególny charakter. C. Magni bardzo słusznie wprowadził w swoim komentarzu dwie jego definicje, uznając jego błędne rozumienie za jedną z przyczyn sporu. Pierwsza z tych definicji, określona jako *in senso stretto* lub *proprio*, nie dopuszczała łączenia prawa patronatu i prawa własności. Jej przyjęcie wykluczało własność miasta nad sanktuarium, gdyż było ono – zgodnie z bullą z 1513 r. – jego patronem¹⁵. Prof. Magni przypominał jednak o rozumieniu patronatu *in senso lato* lub *improprio*, uznanym przez kanonistów przed- i po-trydenckich, które dopuszczało połączenie w tej samej osobie roli patrona i właściciela. W jego opinii bulla papieska z 1513 r. posługiwała się właśnie taką wykładnią patronatu, na co wskazuje zakaz erygowania beneficjum przy sanktuarium oraz możliwość zarządzania majątkiem fundacyjnym przez władze miasta¹⁶.

Obaj kanoniści – C. Magni i A. Dolcini – posługiwali się w swoich wywodach najobszerniejszym i najbardziej wyczerpującym studium prawa patronatu

¹² C. M a g n i, *Il Santuario del comune di Tirano (parere pro veritate)*, wyd. 1949 (mps w posiadaniu autora).

¹³ Tamże, s. 6, 43.

¹⁴ Diecezja uważała, że sanktuarium ma osobowość prawną „ex ipso iure praescripto”, a nie na podstawie szczególnego przywileju lub dokumentu. Pomijała zakaz erygowania beneficjum zawarty w bulli z 1513 r. Posługiwała się natomiast jako argumentem faktem inkorporacji w 1517 r. do sanktuarium dwóch innych beneficjów oraz istnieniem prawa patronatu. Wskazywała ponadto wiele dokumentów, poczynając od XVI w., które świadczyły o samodzielności i odrębności majątkowej oraz decyzyjnej sanktuarium. Argumenty te zawiera opinia prof. A. Dolciniego, powstała na zamówienie diecezji i będąca odpowiedzią na pracę prof. C. Magniego (ss. 49, brak tytułu, roku i miejsca wydania, mps w posiadaniu autora).

¹⁵ Właśnie taką interpretacją prawa patronatu posługiwał się prof. Dolcini, argumentując osobowość prawną sanktuarium i niemożność własności miasta nad nim (tamże, s. 23-24).

¹⁶ C. M a g n i, dz. cyt., s. 50.

autorstwa C. Lambertiniego z roku 1572¹⁷. W opinii prof. Magniego miasto było patronem sanktuarium NMP *in senso lato*, natomiast wg prof. Dolcini – *in sensu stretto*. Różnica między prawem patronatu *in senso stretto* i *in senso lato* zasadzała się na czterech podstawowych założeniach:

Prawo patronatu		
	<i>in sensu stretto</i>	<i>in senso lato</i>
Źródło prawa patronatu	fundacja, budowa kościoła, uposażenie beneficjum	budowa kościoła
Przedmiot prawa patronatu	beneficja kościelne (osoby prawne)	kościół, kaplice, oratoria i inne miejsca święte bez osobowości prawnej
Uprawnienia względem obsady	prawo prezenty kandydata na beneficjum do zatwierdzenia (instytucji kanonicznej) przez odpowiednią władzę kościelną, najczęściej biskupa; duchowny obejmuje beneficjum wieczyste oraz utrzymuje się z majątku beneficjalnego	samodzielne powierzenie przez patrona funkcji kościelnej (bez konieczności aprobaty ze strony biskupa); duchowny pełni swoje obowiązki czasowo za określone i przyznane ze strony patrona wynagrodzenie (pensję)
Uprawnienia względem majątku kościelnego	patron nie ma praw własnościowych i nie zarządza majątkiem beneficjalnym	patron jest jednocześnie właścicielem i zarządza majątkiem kościoła, kaplicy lub oratorium

Tabela pokazuje, że konsekwencje przyjęcia jednej z podanych interpretacji prawa patronatu są daleko idące. Uprawnienia patrona *in senso lato* wykraczały zdecydowanie poza te, jakie mieli patroni normalni (*in sensu stretto*). Wynikało to także z treści bulli papieskiej z 1513 r. Władze miasta nie posiadały prawa prezenty (*ius preaesentationis*), lecz prawo wyznaczania kapelana (*ius deputandi ad nutum*), na określony czas i za ustalonym wynagrodzeniem. Nominacja dokonywana przez władze miejskie nie musiała znajdować potwierdzenia odnośnych władz kościelnych, jak było to w przypadku obsady beneficjów kościelnych. Ponadto miasto posiadało – zgodnie z treścią wspomnianej bulli – prawo

¹⁷ Tamże, s. 70; A. Dolcini, dz. cyt., s. 24; Cesare Lambertinus, *Tractatus de iure patronatus*, Venetiis 1572, l. I, q. 11 art. 12. Wykorzystywane wydanie (Venetiis 1584) zawiera także cenne traktaty takich autorów, jak Rochus Curtius, Paulus Citadinis i Ioannes Nicolaus.

wolnej administracji majątkiem podległego sobie kościoła, z wyłączeniem interwencji biskupa Como¹⁸.

W świetle bardziej przekonującej argumentacji prof. Magniego, sanktuarium i jego dobra, jako nieposiadające odrębnej osobowości prawnej – zwłaszcza w świetle prawa z 1867 r. i wykupu jego majątku w 1873 r. – nie mogły być przedmiotem artykułu 27 Konkordatu laterańskiego. Nie istniał ściśle wyodrębniony majątek, w szczególności trwały, który byłby związany z sanktuarium. Miasto w swoim budżecie przeznaczało określoną sumę na utrzymanie kościoła i duchownych pracujących przy nim. Za każdym razem była to jednak inna suma i mogła być czerpana z różnych źródeł¹⁹.

Pozostała do rozwiązania kwestia prawa patronatu, a w zasadzie najważniejszej jego części, tj. prawa wyznaczania duchownych do sprawowania opieki nad świątynią. W praktyce, na podstawie umowy z władzami miasta z 15 maja 1924 r., przedłużonej na kolejne 25 lat w 1950 r., opiekę nad sanktuarium sprawowali bracia serwici (OSM). W 1975 r. mocą decyzji władz miejskich, uzgodnionej z biskupem Como – Terezjuszem Ferraroni – zostali oni zastąpieni przez braci guanellanów (SdC). Niezadowoleni z tego serwici zwrócili się do sądu świeckiego o anulowanie tej decyzji. Doprowadziło to do szczególnego procesu, przed Regionalnym Sądem Administracyjnym Lombardii (Tribunale Amministrativo Regionale di Milano), między władzami miasta Tirano i braćmi ze zgromadzenia guanellanów z jednej strony a braćmi serwitami z drugiej. Wyrok sądu z 23 kwietnia 1975 r. potwierdził należące do miasta prawa własności i patronatu nad sanktuarium NMP w Tirano²⁰. Opiekę nad świątynią do 2000 r. mieli sprawować bracia guanellani²¹.

Jednak sytuacja, w której pełnię decyzji i całkowitą zwierzchność nad świątynią mają władze miasta, była niemożliwa do utrzymania, zarówno w świetle obowiązującego prawa świeckiego, jak i kościelnego. Przełom nastąpił po objęciu biskupstwa Como przez mons. Alessandro Maggioliniego, który już 6 miesięcy po obsadzeniu diecezji (wrzesień 1989 r.) wystąpił do burmistrza Tirano z listem wzywającym do uregulowania sprawy sanktuarium NMP. Zaproponował odstąpienie od żądania zwrotu sanktuarium, jakie wysuwali jego poprzednicy, w zamian za zniesienie prawa patronatu nad nim i możliwość samodzielnej obsady duszpasterskiej²². Luciano Musselli, profesor prawa kanonicznego

¹⁸ C. M a g n i, dz. cyt., s. 7; zob. także treść bulli: *Documenti riguardanti*, s. 11-15.

¹⁹ C. M a g n i, dz. cyt., s. 10-11.

²⁰ L. M u s s e l l i, dz. cyt., s. 390-397.

²¹ A. M a g g i o l i n i, *Il discorso de Vescovo*, „Il giornale di Tirano”, czerwiec 1998, s. 3.

²² Tamże.

z uniwersytetu w Pawii, przygotował ugodę regulującą całokształt problemów związanych z funkcjonowaniem świątyni. Ostatnie dwa akordy w sporze to wspomniany na początku artykułu dokument papieski z 1999 r., znoszący prawo patronatu nad sanktuarium NMP w Tirano²³, oraz podpisana w 2000 r. przez burmistrza Tirano i biskupa Como ugoda, w której hierarcha zrzekł się wszelkich praw własności względem sanktuarium, natomiast władze miejskie – prawa patronatu nad nim. Obsada duszpasterska przy świątyni pozostała całkowicie w rękach biskupa, który miał jedynie zawiadamiać władze miasta o swojej decyzji.

²³ Dokument ten podaje wykładnię prawną, którą Stolica Apostolska posługuje się, znosząc istniejące jeszcze, nieliczne, przypadki prawa patronatu: dekret *Christus Dominus* Soboru Watykańskiego II o wolności biskupa w dysponowaniu urzędami i beneficjami kościelnymi, który zniósł wszelkie prawa i przywileje ograniczające tę wolność, oraz *motu proprio – Ecclesiae Sanctae* Pawła VI z 1966 r., gdzie jest mowa o zniesieniu praw i przywilejów dotyczących obsady urzędów i beneficjów kościelnych, List Kongregacji Kleru do burmistrza Tirano (diecezja Como) z 15 lipca 1994 r. (kserokopia u autora).